

Гончарук В. В.,

Національний дендропарк «Софіївка» НАН України,

Гончарук В. А.,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Життя та діяльність Хрисанфа Ящуржинського в історичній ретроспективі

Біографія Хрисанфа Ящуржинського ще й до тепер залишається недостатньо дослідженою, оскільки в роки панування радянської влади на її вивчення було накладено табу, а вченого безапеляційно названо буржуазним націоналістом. Уперше інформацію про життєвий і творчий шлях Хр. Ящуржинського подало багатотомне енциклопедичне видання Ф. Брокгауза та І. Єфрона у 1904 р. [1, с. 872]. Із другої половини 1990-х років розпочався новий етап у вивченні життя цього діяча й опрацюванні його наукової спадщини. Розпорошені по різних джерелах біографічні відомості про Хр. Ящуржинського зібрали та систематизували такі дослідники, як Г. Зленко, О. Медалієва, М. Павленко, Н. Сивачук, О. Силка, Л. Синявська та ін.

Зокрема, Г. Зленко уперше оприлюднив «десятки дуже цікавих і цінних фактів із життя вченого, по крихті зібраних автором із найрізноманітніших, здебільшого малодосліджених, джерел» [2]. Але він не зміг дослідити батьківщини Хр. Ящуржинського: на основі переконливого логічного ланцюжка він визначив місто Умань місцем народження і смерті вченого.

Під час проведення польових експедиційних досліджень (літо 2002 р.) у с. Молодецьке Маньківського району Черкаської області (в минулому це був Уманський повіт Київської губернії) М. Павленко зробила цінний для науки висновок: с. Молодецьке – батьківщина Хр. Ящуржинського. У статті «У перекладі з грецької – золотоцвітний (Хрисанф Ящуржинський: хто це?)» дослідниця зазначила, що в експедиції вона «буквально відразу пересвідчилась, що Ящуржинський таки справді земляк молодеччан і що вони його й не забували ніколи», а також подала раніше невідомі факти з життя цього українського інтелігента [3, с. 23].

У 2004 р. на всеукраїнській конференції у Ніжині О. Медалієва виголосила доповідь про членство Хр. Ящуржинського в Історико-філологічному товаристві при

Новоросійському університеті та про його участь у загальноросійських археологічних з'їздах другої половини ХІХ – початку ХХ ст. [4, с. 8].

У 2008 р. вийшла монографія Л. Федорової, присвячена Київському товариству охорони пам'яток старовини і мистецтва та його діяльності зі збереження культурної спадщини України в 1910–1920 роках, де вперше показано роль Хр. Ящуржинського у створенні і розбудові уманського відділення згаданої інституції [5].

Важливу інформацію про коло наукових і приватних зв'язків Хр. Ящуржинського ми виявили у публікаціях М. Павленко [3, 6] та статті О. Музичка (кореспонденція з І. Линниченком) [7]. Так, М. Павленко, наводячи уривки з епістолярію, підтверджує перебування Хр. Ящуржинського після 1911 р. у с. Молодецьке: «Я тепер живу в селі, в одставці, збираю етнографічний матеріал і дещо обробляю потихеньку [...] Цим літом думаю написати сяку-таку історію свого рідного [...] Уманя. В такій книжечці велика надоба: приїжджають сюди туристи, а то і просто інтелігентні люди, питаються про події в Умані, а такої книжечки нема» [6, с. 8]. О. Музичко зазначає: «Заслуговує на увагу лист до І. Линниченка відомого українського етнографа Х. Ящуржинського, в якому він розповідав про обставини свого життя в середині 1910-х років» [7, с. 145].

Значним кроком у справі гідного вшанування пам'яті Хр. Ящуржинського стали І Уманські краєзнавчі читання «Міжконфесійна палітра Уманщини ХVІІІ–ХХ ст.» (грудень 2007 р.), за результатами яких вийшов однойменний збірник наукових праць, де вміщено декілька статей, присвячених аналізу доробку цього вченого [8, с. 8].

Джерела, що доповнюють відомості про життя та наукову діяльність українського етнографа, археолога та краєзнавця, розпорошені по різних архівосховищах. Найбільшу за кількістю групу становлять матеріали Державного архіву Одеської області (ф. 45) та Уманського краєзнавчого музею (№ 18), де можна ознайомитися з чернетками рукописів різноманітних публікацій дослідника. Справи фонду 294 («Канцелярія київського окремого цензора») Центрального державного історичного архіву України (м. Київ) містять дозволи на друкування окремих праць Хр. Ящуржинського.

Хрисанф Петрович Ящуржинський народився 19 березня 1852 року (за старим стилем) у селі Молодецьке в родині місцевого священника Петра Григоровича і його дружини Ольги Іустинівни. У Клірових відомостях церков Уманського повіту за

1860 рік знаходимо цікаві деталі про родину Хрисанфа Петровича: батька, матір, братів і сестру [9]. Його батько, Петро Григорович, теж син священника, був людиною високоосвіченою: навчався в Київській духовній семінарії, опановував священне писання, богослов'я, церковну історію, археологію, «обрядословіє», канонічне право, логіку й психологію, Біблійну історію, словесність, російську, німецьку, латинську і грецьку мови, фізику тощо. Зазначалося також, що поведінки Петро Григорович був «похвальною», «штрафований не був», «під судом не перебував». Матері Хр. Ящуржинського у 1860 році було 32 роки, найстаршому з дітей, Василеві, – 12 років, Хрисанфові – 8, а наймолодшому, Іустинові, – 6. У Молодецькому М. Павленко дізналася від респондентів, що у Хрисанфа була ще й сестричка, яка народилася, мабуть, вже після 1860 року [3, с. 24].

Він відійшов від родинної традиції і здобув не духовну, а світську освіту. За даними Енциклопедичного словника Брокгауза та Єфрона, Хрисанф навчався у Київському і Варшавському університетах на слов'яно-російському відділенні історико-філологічного факультету [1, с. 872]. Перед цим, вірогідно, навчався в рідному селі: при церкві у Молодецькому діяло сільське училище [9], що перебувало «під опікою приходського священника» Петра Ящуржинського [3, с. 25].

По завершенню навчання 1884 року Хр. Ящуржинський перебрався з Варшави до Криму, де й розпочав педагогічну діяльність. Він викладав у Керченському Кушниківському дівочому інституті [10], потім – у сімферопольських чоловічій та жіночій гімназіях і, нарешті, – в Одеському інституті імператора Миколи і жіночій гімназії [1, с. 872]. Викладацьку діяльність Хр. Ящуржинський поєднував із науковою. Він писав статті, реферати, збирав фольклорний матеріал, співробітничав з «Киевской стариной» та іншими виданнями. А вийшовши на пенсію, залишив м. Одесу і в 1911 р. повернувся до рідного села Молодецьке. Там він продовжував фольклорно-етнографічні дослідження, а виявом дослідницького інтересу до історії став історичний нарис про м. Умань, що був видрукуваний у 1913 р. [11].

Повернення Хрисанфа Петровича до рідного села сучасники сприймали по-різному: хто вважав його диваком, хто просто не розумів, а хто і співчував – як можна жити серед простолюдинів. Останні дратували найбільше й на подібні питання він беззмінно відповідав, що живе серед свого народу, на землі, яка його народила.

Хр. Ящуржинський був високоосвіченим, мудрим і водночас дуже добрим і привітним. Він постійно розмовляв і писав українською мовою, прагнув якнайкраще дослідити український фольклор, допомагав своїм односельцям матеріально. Для людей він був водночас і учителем, і суддею, і справжнім порадником.

Своїх дітей, як і дружини, Хрисанф Петрович не мав. Але умів легко знаходити з дітьми спільну мову, за що вона цінувала його. Відтак запам'ятався усім як скромний, добрий, невисокий чорнявий дідусь «з паличкою». І, як пише М. Павленко, ім'я дуже підходить йому: хіба ж у перекладі з грецької «Хрисанф» не звучить як «золотоцвітний»?! [3, с. 27].

Хр. Ящуржинський, за даними Г. Зленка, вірогідно, помер восени 1923 р. Свою велику статтю про вченого він завершує так: «18 листопада 1923 р. на черговому засіданні Таврійської ученої археологічної комісії відомий кримознавець А. І. Маркевич виступив із повідомленням «Пам'яті Х. П. Ящуринського» [10]. Але як дізналися про смерть Хр. Ящуржинського в Сімферополі, коли він справді помер і де похований, невідомо. М. Павленко, використовуючи матеріали з листів Ю. В. Головатого, стверджує, що помер і похований Хрисанф Петрович у Молодецькому, «біля церкви, поруч з гробами його батьків» (за словами Ю. В. Головатого). Далі Ю. В. Головатий пише: «Поступово могили Ящуржинських розтоптали, але я і Михайло Чернописький ще довго знали» [3, с. 30].

Отже, Хрисанф Ящуржинський – інтелігент із простою і відкритою вдачею, який викликав симпатії простого люду і був у центрі громадського і культурного життя. Водночас за покликанням і за глибинним єством своїм він був просвітителем, науковцем, патріотом і належав до золотого фонду духовної еліти України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брокгауз Ф. А., Ефрон И. А. Энциклопедический словарь: Т. ХLI. / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – С.- Петербург: Типография Акц. Общ. Брокгауза-Ефрона, 1904. – 957 с.
2. Зленко Г. Забутий фольклорист / Г. Зленко // Вісник НАН України. – 1997. – № 9-10. – С. 92-95.
3. Павленко М. У перекладі з грецької – золотоцвітний (Хрисанф Ящуржинський – хто це?) / М. Павленко // Збірник наукових праць УДПУ імені Павла Тичини /

Ред. кол.: Сивачук Н. П. (відп. ред.), Падалка Г. М., Радул В. В. та ін. – Умань: АЛМІ, 2009. Вип. 2. – С. 21-31.

4. Медалієва О. З. До питання про діяльність Хрисанфа Ящуржинського / О. З. Медалієва // Література та культура Полісся. – Вип. 27: Регіональна історія та культура в українському та східноєвропейському контексті. – Ніжин, 2004. – С. 196-201.
5. Федорова Л. Д. Діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва зі збереження культурної спадщини України 1910-1920 рр. / Л. Д. Федорова. – К., 2008. – 296 с.
6. Павленко М. «Хороший був дядько...» (Маловідоме про Х. Ящуржинського) / М. Павленко // Берегиня. – 2003. – № 3. – С. 3-14.
7. Музичко О. Архів професора Івана Линниченка: історія формування, склад, інформаційний потенціал / О. Музичко // Архіви України. – 2008. – № 3-4. – С. 135-149.
8. Міжконфесійна палітра Уманщини XVIII–XX ст.: збірник наук. праць. – Умань: СПД Сочінський, 2008. – 160 с.
9. Центральний державний історичний архів України. – Ф. 127. – Оп. 1009. – № 722. – Арк. 103-106.
10. Зленко Г. Одісея Хрисанфа Ящуржинського / Г. Зленко // Кримська світлиця. – 1997. – 4 липня.
11. Город Умань. Краткий исторический очерк / Сост. Х. П. Ящуржинский. – Умань: «Жертія» Х. Варенбойма и Я. Перельшейна. – 1913. – 44 с.